

А.К. Бейсенбаева*¹, А.Ж. Досаева²

¹Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,

Алматы қ., Қазақстан

²Нархоз университеті,

Алматы қ., Қазақстан

*E-mail: azhar.kakimovna@mail.ru

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ШЫҒЫНДАРДЫҢ ЕСЕБІН ЖЕТІЛДІРУДІ ҰЙЫМДАСТЫРУ

Бүгінгі күні теориялық және практикалық тұрғыдан қоршаған ортаны қорғау шығындарын есептеуде өнім түрлеріне қарай жіктелуі, шығындарды анықтап жатқызу мәселелері үнемі қаралып отырады. Тәжірибе көрсетіп отырғандай ұйым экологиялық шығындарды өндірілген өнім, көрсетілген қызмет, орындалған жұмыс құнының үлесін анықтау мақсатында есептеу жасап, тиісті мөлшері бойынша жатқыза алмауда. Себебі экологиялық шығындар есептеудегі арнайы шоттардың ашылмауы қаржылық есептілікте көрсетілмеуіне байланысты кедергі жасайды. Сондықтан арнайы есеп стандарттарында қарастыру және осы бағытта жасалатын есептілік ретін көрсету қиындықтарды азайтуға себеп болады. Кез келген мемлекет мақсатты түрде қоршаған ортаны қорғау бойынша қалыптасқан ақпараттық көрсеткіштерді қаржылық есептілік құрамында қарастырады. Өз уақытында, нақты және шынайы экологиялық шығындарды көрсету мақсатында арнайы шоттар және оған шығын түрлері бойынша субшоттар ашу қажеттілігі туындайды.

Түйін сөздер: экология, экологиялық шығындар, қалдық, табиғатты қорғау шаралары, қоршаған ортаны ластау.

A.K. Beysenbaeva, A. Dosayeva

Perfection of organization of account of ecological expenses

In the theory and practice of cost accounting for the environment (environmental costs) there are a number of controversial issues associated with their classification, identification of hidden costs and their distribution between types of products, etc. As practice shows, organizations can't always mainstream media environmental costs to determine the share of individual products (works, services) in the emissions of the organization and other kinds of environmental pollution. As practice shows, the absence of specific accounting standard for the costs of environmental protection measures, does not preclude reporting in this area. In addition, the standards of any country refers to the possibility of submission of additional information together with the financial statements. The report on environmental activities it is advisable to make and present in those sectors in which the protection of the environment can be assessed as substantial. The formation of reliable, accurate and timely information about the costs of environmental protection measures enterprises need to take decisions about the introduction of synthetic accounts and subaccounts.

Key words: ecology, environmental costs, emissions, environmental protection, pollution of the environment.

A.K. Бейсенбаева, А.Ж. Досаева

Совершенствование организации учета экологических затрат

В теории и практике учета затрат на охрану окружающей среды (экологических затрат) существует ряд дискуссионных вопросов, связанных с их классификацией, выявлением скрытых затрат и их распределением между видами продукции и т.п. Как показывает практика, организации не всегда могут обеспечить учет носителей экологических затрат, позволяющий опреде-

литель долю отдельных продуктов (работ, услуг) в выбросах организации и прочих видах загрязнения окружающей среды. Как показывает практика, отсутствие специального учетного стандарта, посвященного затратам на природоохранные мероприятия, не является препятствием для составления отчетности в этом направлении. Кроме того, в стандартах любой страны говорится о возможности представления дополнительной информации вместе с финансовыми отчетами. Отчет по природоохранным мероприятиям целесообразно составлять и представлять в тех отраслях экономики, в которых фактор защиты окружающей среды можно оценить как существенный. Для формирования достоверной, точной и своевременной информации о затратах на природоохранные мероприятия предприятиям необходимо принять решения по вопросам введению синтетического счета и субсчетов.

Ключевые слова: экология, экологические затраты, выбросы, природоохранные мероприятия, загрязнения окружающей среды.

Кіріспе

Бүгінгі күннің талабына сай еліміздің әлеуметтік-экономикалық даму стратегиясы қоғамда өндірістің табиғи ортамен үйлесімді болуы шарт. Өндіргіш күштер немесе жалпы қоғам табиғи ортада табиғат ресурстарын пайдаланып дамыды. Табиғи ортаның тазалығы қоғамның дамуының басты шарты. Осы аталған үйлесімділікке табиғатты қорғау мен пайдалануды ғылыми негізде басқару арқылы қол жеткізуге болады.

Мемлекеттік стратегияны құруда маңызды құрамдас бөлігі қаржылық механизмді қалыптастыру және қамтамасыз ету болып табылатындықтан басты міндеттері – мемлекеттің қоршаған ортаны қорғауға кеткен шығындардың есебі мен олардың жалпы сомасының динамикасын салыстыру және табиғи ресурстарды ұтымды пайдалану, олардың құнына сәйкес әрбір жылдағы нақты көлемін анықтау. Бұл экологиялық инвестицияға қандай қатысы болса, ұйымдардың ағымдағы шығыстары, сонымен қатар бюджеттің барлық басқару деңгейлерінің шығындарына сондай қатысты болмақ.

Экологиялық шығындар – ұйымдардың қоршаған ортаны қорғау және табиғат ресурстарын ұтымды пайдалануға арналған негізгі құралдарды ұстау және пайдалану, күрделі жөндеуден өткізуге жұмсалған, қоршаған ортаны қорғауға және табиғат ресурстарын пайдалануға байланысты жұмсалған ағымдағы шығындар, қоршаған ортаны қорғау мәселелерімен айналасатын аппаратты ұстау үшін атқарушы билік органдарының шығындары, қоршаған ортаны қорғау және табиғатты ұтымды пайдалану саласындағы білім беруге, ғылыми зерттеулер мен әзірлемелерге, қоршаған ортаны қорғау бойынша іс-шараларға жұмсалған шығындар.

Эксперименттік бөлім. Демек бүгінде қоғамдағы экологиялық дағдарыс кәсіпкерлер-

ге үкімет тарапынан және құзіретті орындардан, инвесторлардан және бақылау органдарынан қойылатын талаптар бойынша экологиялық мәселелердің нақты саясатын қаржылық есептілікте көрсетілуінің талабы бойынша табиғатты қорғау шараларына кеткен шығындардың көбеюіне әсер етеді. Р. Адамстың пікірі бойынша шығындар 4 бағытқа жіктеледі:

- өндірісте экологиялық таза өнімдерді өндіру;
- өндірістің тиімділігін арттыру;
- өндіріс қалдықтарын кәдеге жарату;
- ластанған аймақты тазалау.

Экологиялық шығындар өндірістің құрылымына, технологиясына, сондай-ақ экологиялық есептілікте қолданылуына байланысты қазіргі таңдағы жүйелер қоршаған ортаны қорғауға кеткен шығындардың бір бөлігін ғана айқындайды. Шығындарды бағалау экологиялық есептілікте дәстүрлі аясы болып табылатындықтан ол бухгалтерлер мен экологтармен ықпалдасып жүргізіледі. Бұл бағалау маңызды болып табылады, себебі ол лауазымды тұлғалардың көңілін аударып, қажетті шаралар белгілеуге мүмкіндік береді.

Жүргізілетін экологиялық шаралар табиғатты қорғау мақсатында 2 үлкен топқа бөлінеді:

- ұйымның зиян қалдықтарын тазалау;
- ластану себептерін жою.

Бірінші бағыт фильтрді қолдануды: таза-ланған құрылғыларды қолдану, ұйымның қатты қалдықтарын қайта өңдеу.

Екіншісі – өндірісте қалдықсыз технологияны қолдану, ұйымда үздіксіз үрдісті енгізу, шикізат шығындарының кешенді қолданылуы.

Экологиялық шаралар құрамына табиғи ресурстарды қолдану үшін және қоршаған ортаны ластағаны үшін өтемақы кіруі тиіс. Экологиялық шығындар келесідей белгілері бойынша бөлінуі керек:

- ерекшелігіне сәйкес;
- жабу көзіне сәйкес;

– төлем көлемі бойынша.

Жіктелімнің 1-белгісіне сәйкес шығындар келесідей ерекше белгілерді біріктіреді:

– ортаны қорғауға арналған құрылысқа жұмсалған шығындар;

– ортаны қорғауға арналған ағымдағы шығындар.

Шығынды жабу көзі бойынша келесілерді ажырату керек:

– ӨӨҚ кіретін шығындар (қызмет, жұмыс);

– ұйым құзырындағы табыс есебінен жабылатын шығындар;

– мақсатты қаржыландыру көзінен өтелетін шығындар;

– қаржылық нәтижеге жатқызылатын шығындар;

– бюджеттік емес экологиялық қорлардың қаражатының есебіне жабылатын шығындар.

Бағыттары бойынша төлемдерді жер қойнауын және табиғи ресурстарды қолдануға кеткен төлемдерге шығындар, табиғи ресурстарды қорғауға шығындар және қоршаған ортаны қорғауға төлемдер түрлеріне жіктеуге болады.

Төлемдерді көлеміне қарай:

– мөлшерлі шегіндегі ластануға шегерімдер;

– мөлшер шегінен асқан ластануға төлемдер өз кезегінде:

– лимит шегінде ластануға төлемдер;

– лимит шегінен асқан ластануға төлемдер.

Қоршаған ортаны қорғау адамның іс-әрекетімен байланысты табиғи қорғау іс-шараларының әдістемелік нұсқауларға және нормативтік актілерде қарастырылған шығын баптары жатқызылады.

Табиғатты қорғауға бағытталған шығындарды келесідей топтауға болады:

– экологиялық таза өнімді өндіруге шығындар;

– қалпына келтіруге бағытталған іс-шараларды қаржыландыру, қауіпті окшаулау;

– экологиялық мониторингке жұмсалған шығындар;

– өндіріс тиімділігін арттыруға бағытталған табиғатты қорғау бағытындағы шығындар;

– экологияны қалпына келтіруге және жалпыәлемдік мониторинг жасауға мемлекеттің сәйкес органдарына міндетті төлемдер мен салықтарды төлеу;

– болашақ кезеңнің экологиялық шығындары.

Аталған шығындарды есепке алу жолдарын тиімді ұйымдастыру мақсатында «Қоршаған ортаны қорғауға шығындар» синтетикалық шотын ашуға және осы шотты нақтылау мақсатында келесідей субшоттар ашуға болады:

1 – «Су хауызын қорғау»;

2 – «Ауа қабатын қорғау»;

3 – «Жер ресурсын қорғау және рекультивациялау»;

4 – «Қалдықтарды қолдану»;

5 – «Адамның өмірі мен еңбегін қорғау».

Бүгінде табиғатты қорғауға байланысты шығындар бюджеттік және бюджеттік емес қорларға арнайы төлемдерді тек аналитикалық есепте көрсетіледі. Бұл экологиямен байланысты шотты - 2310, болашақ кезең шығындары - 2920 шоты басқа бағыттармен байланысты шығыстар басқа да синтетикалық шоттармен араласып табиғатты қорғауға бағытталған шығындар сомасы 7010 шоттың «Өндірілген өнімнің өзіндік құны», 7210 шоттың «Әкімшілік шығыстардың» және де 4410 «Активтердің істен шығуы бойынша шығыстар» шоттың құрамында кездесуі мүмкін.

Мұндай есепті ұйымдастыру аясы табиғатты қорғау қызметіне кететін шығындарға талдау жасау үшін ақпараттық негіз қалыптастыруға мүмкіндік бермейді, сондықтан осы шығындарды анықтап, көрсетілген ақпарат талдау жасауға ыңғайлы болу қажет.

Демек, «Өндірістік есептілік шоты» бөліміне табиғатты қорғауға арнайы бөлім ашып, 8500 «Табиғатты қорғауға бағытталған шығындар шоты» деп атап, оның құрамына келесідей синтетикалық шоттар ашу:

8510 – «Экологиялық таза өнімдерді өндіруге кеткен шығындар»;

8511 – «Өндіріс зияндарын бейтараптандыруға жұмсалған шығындар»;

8512 – «Экологиялық бақылауға жұмсалған шығындар»;

8513 – «Өндіріс тиімділігін арттыруға бағытталған экологиялық шығындар».

8510 шоты дебетінде табиғатты қорғауға бағытталған шығындар келесідей шоттар жазбасы бойынша:

2740 – «Материалды емес активтердің амортизациясы»;

2420 – «Негізгі құралдардың тозуы»;

1310 – «Материалдар»;

2920 – «Болашақ кезең шығындар»;

1210 – «Сатып алушылар мен тапсырыс берушілердің берешегі»;

1290 – «Күмәнді берешектер бойынша қорлар»;

1220,1230 – «Еншілес серіктестердің дебиторлық берешегі»;

1250 – «Қызмекердердің қысқа мерзімді дебиторлық берешегі»

1610 – «Қысқа мерзімді берілген аванстар»;

1050 – «Сақтандыру шотындағы ақша

қаражаттары»;

1010 – «Валюталық шоттағы ақша қаражаттары»;

3100 – «Салық бойынша міндеттемелер»;

3340 – «Қысқа мерзімді кредиторлық берешектер мен міндеттемелер»;

8310 – «Көмекші өндіріс»;

8410 – «Үстеме шығындар» болжамды 2921 «Болашақ кезең экологиялық шығындар» шотында есептеліп, 8510 шоттың дебетінде шегеріледі.

Қорытынды

Экологиялық шығындар есебін ұйымдастыру мәселелерін қарастыра келе, «өндірілген өнімнің құнына жатқызылатын шығындар» бөлімінде табиғатты қорғауға байланысты шығындарды, оның ішінде табиғатты қорғауға байланысты барлық шығындарды қалыптасу орталықтарына байланысты көрсетілуі қажет.

Бұл басқа шығындарды қарастыра отырып бұл бапқа шығындарды қосу қажет:

– экологиялық таза өнімді өндіруге кеткен шығындар;

– қалпына келтіруге бағытталған іс-шараларды қаржыландыру, қауіпті оқшаулау;

– экологиялық мониторингке жұмсалған шығындар;

– өндіріс тиімділігін арттыруға бағытталған табиғатты қорғау бағытындағы шығындар.

Тазалау жұмыстарының, қалдықтарды кәдеге жарату бойынша залалсыздандыру, оқшаулау, күрделі салымдарды жинақтау бойынша, қалдықсыз технологияны енгізумен байланысты шығындар, тиеу, тасымалдау, қалдықтарды көму бойынша, өндіріс шығындарының зиянынан қоршаған ортаны қоршауға бағытталған іс-шараларға жұмсалған шығындар.

Табиғатты қорғауға бағытталған басқа да шығындар.

Әдебиеттер

1 Бамереев О. «Қоршаған ортаны қорғауға бағытталған фондына төлемдер туралы» \ Бухгалтер бюллетені 1997 ж. №41-2 б.

2 Бартельс Дж. «Экологиялық аудитті жүргізудің тәжірибесі» – экологиялық есеп және аудит: мақалалар жинағы. – М. ФБК-ПРЕСС, 1997. – 109-124 б.

3 Бартоломео М. Мұнай өндіру мен энергетика экологиясы бойынша басқару есебі. – Экологиялық есеп және аудит: мақалалар жинағы. – М.: ФБК-ПРЕСС, 1997. – С. 39-60.

References

1 Bamereev O. «Korshagan ortany korgauga bagyttalghan fondyna tolemder turaly» \ Buhgalter bjulleteni 1997 zh. №41-2 b.

2 Bartel's Dzh. «Jekologijalyk auditti zhurgizudin tazhiribesi» – jekologijalyk esep zhane audit: makalalar zhinagy. – M. FBK-PRESS, 1997. – 109-124 b.

3 Bartolomeo M. Munaj ondiru men jenergetika jekologijasy bojnynsha baskaru esebi. – Jekologijalyk esep zhane audit: makalalar zhinagy. – M.: FBK-PRESS, 1997. – S. 39-60.